



Почитувани,

Пред вас е првото издание на Упатството за јавни набавки на превод и толкување на Здружението на преvedувачи и толкувачи на РСМ (МАТА), кое е резултат на заедничката работа на Ирена Кацарски - Кимова, Соња Китановска – Кимовска, Лукреција Маљковиќ – Атанасовска, Радомир Трајковиќ и Ана Попова Манасиевска, сите активни членови на здружението. Посебна благодарност сакаме да изразиме и до сите поединци кои со своите сугестии ни овозможија да го подобриме текстот.

Се надеваме дека Упатството ќе ви помогне во подготвувањето на тендерската документација за јавна набавка на услугите превод и/или толкување и во оценувањето на понудите, а потоа и во оценувањето на добиената услуга. Ве охрабруваме да ни ги испратите сите забелешки и сугестии за подобрување на текстот на е-адресата на здружението: contact@mata.com или zdruzenie.preveduvaci@gmail.com.

Доколку имате специфични потреби што не се опфатени со ова Упатство и неговите прилози, или имате потреба од помош во изработката на елементите од тендерската документација што се однесуваат на набавката, оценувањето на квалитетот, системите за контрола на квалитетот и сè друго што е поврзано со овие две специфични услуги слободно обратете ни се, МАТА ги нуди и следниве поврзани услуги: обука за јавни набавки на услугите превод и толкување скроени според потребите на вашата институција, изработка на деловите на тендерската документација што не се општи и се однесуваат на конкретната потреба од набавка на превод и/или толкување, учество во комисија за оценување на понудите како стручен надворешен член или како консултант и воспоставување внатрешен систем за осигурување и оценување на квалитетот на добиените преводи и извршеното толкување скроен според потребите на вашата институција.

За да дознаете повеќе за Здружението на преvedувачи и толкувачи на РСМ (МАТА) посетете ја нашата веб-страница www.mata.mk. Таму, во рубриката Библиотека, ќе ја најдете и електронската верзија на ова Упатство и неговите прилози.

Со почит,

Огнена Никуљски,

Претседател

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД.....	2
1.1. Дефиниција на превод. Видови превод. Преведувач.....	2
1.2. Дефиниција на толкување. Видови толкување. Толкувач.....	2
1.3. Специфичноста на услугите превод и толкување.....	3
2. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА ЗА ЈАВНА НАБАВКА НА ПРЕВОД И ТОЛКУВАЊЕ.....	4
3. РЕГУЛАЦИЈА / САМОРЕГУЛАЦИЈА НА ДЕЛНОСТИТЕ ПРЕВОД И ТОЛКУВАЊЕ.....	5
4. ШТО ТРЕБА ДА ЗНАЕТЕ КОГА ЈА НАБАВУВАТЕ УСЛУГАТА ПРЕВОД?.....	6
4.1. Стандарди за превод и услови за работа.....	6
4.2. Осигурување квалитет на преводот.....	6
4.3. Цени.....	8
5. ШТО ТРЕБА ДА ЗНАЕТЕ КОГА ЈА НАБАВУВАТЕ УСЛУГАТА ТОЛКУВАЊЕ?.....	9
5.1. Стандарди за толкување.....	9
5.2. Обезбедување услови за работа.....	9
5.3. Цена.....	10
6. КАКО ДА СЕ НАПРАВИ ИЗБОРОТ?.....	11
6.1. Избор на преведувач(и) или толкувач(и).....	11
6.1.1. Критериуми за квалитет за преведувачи / 100 поени.....	11
6.1.2. Критериуми за квалитет за толкувачи / 100 поени.....	11
6.1.3. Контрола на квалитетот.....	12
6.1.4. Спречување манипулации.....	12
6.2. Реални барања и очекувања.....	12
6.3. Цена на преводот/толкувањето.....	13
6.4. Оценување на квалитетот на преводот/толкувањето.....	13
6.4.1. Превод.....	13
6.4.2. Толкување.....	14
7. ДОДЕЛУВАЊЕ НА ДОГОВОРОТ.....	15
8. ПРИЛОЗИ.....	17

УПАТСТВО ЗА ЈАВНА НАБАВКА НА УСЛУГИТЕ ПРЕВОД И ТОЛКУВАЊЕ

1. ВОВЕД

Поради потребата од систематизирање на информациите за набавка на превод и толкување, а со тоа и олеснување и стандардизирање на овие постапки во согласност со Законот за јавни набавки (Службен весник на РМ бр. 24/2019¹), Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ (МАТА) го изработи ова упатство.

Во секој момент може да се обратите и до Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ (МАТА) за повеќе информации во врска со специфични потреби за набавка на превод и толкување, обука за сите елементи и фактори што учествуваат во јавната набавка на превод и толкување, консултантски услуги за воспоставување внатрешен и/или надворешен систем за оценување на квалитетот на набавениот превод/толкување и сл.

1.1. ДЕФИНИЦИЈА НА ПРЕВОД. ВИДОВИ ПРЕВОД. ПРЕВЕДУВАЧ.

Преведувањето е процес на писмено пренесување на текст од еден јазик на друг. Преводот е производ од тој процес. Постојат следниве видови превод, според областа:

- книжевен превод,
- правен и судски превод,
- технички и научен превод,
- стручен и административен превод,
- медицински превод,
- превод на аудиовизуелни содржини.

Преведувањето е професија класифицирана во Националната класификација на занимања² и ја вршат професионално обучени лица, преведувачи. Преведувачите се високообразовани стручни лица, со високо образование во областа на јазиците и преводот и со доквалификации или искуство во одредени тематски области во кои преведуваат, или со високо образование во некоја друга област и доусовршување во областа на преводот.

1.2. ДЕФИНИЦИЈА НА ТОЛКУВАЊЕ. ВИДОВИ ТОЛКУВАЊЕ. ТОЛКУВАЧ.

Толкување е усно пренесување на говор од еден јазик на друг. Според начинот на толкување, постојат:

- *консекутивно, последователно толкување* (односно кога толкувачот толкува откако ќе заврши говорникот),
- *симултано толкување* (толкувачот толкува истовремено додека говори говорникот, во кабина за толкување, со опрема за толкување, а преводот се пренесува до слушателите преку слушалки),
- *шушотаж /шепотење* (толкувачот толкува симултано за еден или двајца слушатели, со тивок глас, без кабина и опрема за толкување).

Според намената, толкувањето се дели на:

- *конференциско толкување* (се толкува симултано на конференции, самити, конгреси, семинари, работилници и стручни и државнички средби),
- *правно и судско толкување* (може да биде симултано или консекутивно. Се применува во работата на судовите и обвинителствата),
- *толкување во заедницата* (најчесто е консекутивно толкување; се применува во работата на полициските органи, здравствените институции, социјалните служби, пограничните органи).

¹ http://www.bjn.gov.mk/wp-content/uploads/2019/05/ZJN_Sluzben-vesnik_24-2018-od-01.02.2019.pdf

² http://www.stat.gov.mk/KlasifikaciiNomenklaturi/NKZ_2015.pdf (2643. Преведувачи, толкувачи и други лингвисти)

Упатство за јавна набавка на превод и толкување

Толкувањето (устен превод) е професија класифицирана во Националната класификација на занимања³ и ја вршат професионално обучени лица, толкувачи. Толкувачите се високообразовани стручни лица, најчесто со високо образование во областа на јазиците и толкувањето и со доквалификации или искуство во одредени тематски области во кои толкуваат, или со високо образование во некоја област и доусовршување во областа на толкувањето.

Оттаму, преводот (писмениот превод) и толкувањето (усниот превод) се две посебни професии и при јавните набавки треба поединечно да се именуваат и набавуваат.

1.3. СПЕЦИФИЧНОСТА НА УСЛУГИТЕ ПРЕВОД И ТОЛКУВАЊЕ

Преводот и толкувањето се специфични услуги. Покрај тоа што се интелектуални услуги, преводот и толкувањето се и специфични поради следното:

(а) потпирањето врз превод и толкување во секој сегмент од општественото живеење. Во секој сегмент од современото општеството (култура, книжевност, уметности, медиуми, здравство/медицина, правен систем/право, образование, политика итн.). преводот и/или толкувањето се невидливата алка што овозможува проток на знаење и информации. Ако преводот и толкувањето не си ја завршат својата функција, не доаѓа до размена и напредок, напротив се нанесува штета.

(б) влијанието врз културното наследство – јазикот. Главна алатка во извршувањето на овие услуги е пишаниот и говорниот јазик. Со оглед на тоа што јазикот е културно и национално богатство и наследство, јасно произлегува културолошката и општествената важност на овие две професии/услуги.

³ Ibid

2. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА ЗА ЈАВНА НАБАВКА НА ПРЕВОД И ТОЛКУВАЊЕ

Јавните набавки на превод и толкување се уредени со Законот за јавни набавки на РСМ⁴. Со оглед на тоа што преводот и толкувањето се специфични услуги, како што е погоре објаснето, преводот и толкувањето не се набавуваат по најниска цена (член 99 став (5)⁵ од ЗЈН, а во врска со оваа одредба и ставовите од член 2 став (б)⁶). Во терминологијата на ЗЈН терминот „превод“ го опфаќа и толкувањето.

Од претходно кажаното јасно произлегува дека **преводот и толкувањето не може да се набавуваат по критериумот „најниска цена“** како што се предвидуваше со претходниот закон.

Најважен критериум при набавката на овие две специфични услуги треба да биде квалитетот и, следствено, да носи најмногу поени.

Од сето погоре наведено, произлегува и дека **преводот и толкувањето во никој случај не смее да се набавуваат со електронска аукција/поддавање** (член 59, став 3⁷ од ЗЈН).

Законот предвидува неколку постапки за јавни набавки. Најкористена е отворената постапка. Таа не е соодветна за набавка на превод и толкување. Отворената постапка е најдобра за набавка на стока за широка потрошувачка и најчесто завршува со електронско поддавање. Набавката на превод и толкување не треба да подлежи на електронско поддавање бидејќи преводот и толкувањето не се стока за широка потрошувачка туку специфична услуга, а нивниот производ е уникат, и во голем број случаи е и авторско дело. **Во секој случај, дури и кога се користи оваа постапка, треба да се посвети огромно внимание на квалитетот на понудените преведувачки и толкувачки услуги, а најниската цена не треба да е единствениот критериум.**

Се чини дека за овие набавки е подобро да се користи ограничена постапка⁸. Таа овозможува откако ќе задоволат одредени критериуми за квалитет (преку отворен јавен повик) да се поканат давателите на услугите превод и толкување што ги исполнуваат критериумите за квалитет да поднесат понуди по покана.

Оставете можност на барањето за понуди или на тендерот за превод да можат да се јават поединци-преведувачи, формални групи на преведувачи (на пр. задруги) и неформални групи на преведувачи, покрај агенции за преведување.

Секако, може и пожелно е да составите список на преведувачи/толкувачи поединци со кои може да потпишете рамковни договори што ќе ги обновувате на една или повеќе години и на тој начин постојано да имате на располагање преведувачи што ќе ја завршат работата професионално и брзо.

⁴ http://www.bjn.gov.mk/wp-content/uploads/2019/05/ZJN_Sluzben-vesnik_24-2018-od-01.02.2019.pdf

⁵ (5) Кај постапките за јавна набавка на услуги за изработка на софтвер, архитектонски или инженерски услуги, услуги за превод и консултантски услуги, договорниот орган нема да ја користи цената како единствен критериум за избор на најповолна понуда.

⁶ (2) Економски најповолната понуда се утврдува врз основа на цената или трошоците со користење на пристапот на исплатливост, како што се трошоците во животниот век; или како најдобар однос помеѓу цената и квалитетот, што се оценува врз основа на критериуми, вклучувајќи квалитативни, еколошки и социјални аспекти поврзани со предметот на набавка кои може да вклучуваат:

а) квалитет и техничка вредност, естетски и функционални карактеристики, достапност, дизајн прилагоден за сите корисници, социјални, еколошки и иновативни карактеристики, како и услови на купопродажба;

б) организација, квалификации и искуство на персоналот кој ќе го извршува договорот, доколку квалитетот на ангажираниот персонал може значително да влијае на извршувањето на договорот и

в) постпродажни услуги и техничка поддршка, а во исклучителни случаи услови на испорака, како што се датум на испорака, начин на испорака и рок на испорака или рок на извршување.

⁷ (3) Електронска аукција не се користи кај јавните набавки на одредени услуги или работи чиј предмет се интелектуални услуги кои не може да се рангираат со методите за автоматска евалуација.

⁸ http://www.bjn.gov.mk/wp-content/uploads/2018/11/Priracnik-za-javni-nabavki_cetvrto_izdanie-2017.pdf (стр.90-95)

3. РЕГУЛАЦИЈА / САМОРЕГУЛАЦИЈА НА ДЕЈНОСТИТЕ

ПРЕВОД И ТОЛКУВАЊЕ

Преводот и толкувањето се слободни професии, неуредени со закон и саморегулирани. Стандардите и условите за работа како и професионалните и етички аспекти на овие две професии ги уредуваат професионалните здруженија.

Во Македонија единствено професионално здружение што ги опфаќа сите преведувачи и толкувачи на територијата на цела држава е *Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ (МАТА)*. МАТА има издадено повеќе документи со кои ги уредува професиите превод и толкување и тоа:

- *Кодекс за професионално и етичко однесување на преведувачите*⁹ (Прилог 3),
- *Професионални и етички стандарди за толкувачи*¹⁰ (Прилог 4),
- *Технички стандарди за опрема за толкување*¹¹ (Прилог 5),
- *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019* (со основните професионални стандарди за преводот и за толкувањето)¹² (Прилог 6),
- *Ценовник за судски превод и толкување* (со вовед за обврските на државата и со додаток за условите за работа)¹³ (Прилог 7), и
- Во изработка е и *Тарифник за книжевен превод* (со објаснувања за превод на поезија и драма).

Како средство за информирање на јавноста ги има издадено брошурите:

- *Кога ви треба толкување*¹⁴ (Прилог 8),
- *Стручен превод (за клиенти)*¹⁵ (Прилог 9), и
- Набрзо ќе биде објавена и брошурата за *Судски превод и толкување во судница*.

Повеќето горенаведени документи се дадени во прилог кон ова Упатство.

⁹ <https://bit.ly/2lG4Kzv>

¹⁰ <https://bit.ly/2lFQTsO>

¹¹ <https://bit.ly/2kC84eL>

¹² <https://bit.ly/2OyQOBL>

¹³ <https://bit.ly/2K0qXBM>

¹⁴ <https://bit.ly/2kBOOZN>

¹⁵ <https://bit.ly/2JTdpsp>

4. ШТО ТРЕБА ДА ЗНАЕТЕ КОГА ЈА НАБАВУВАТЕ УСЛУГАТА

ПРЕВОД?

Преведувањето е процес што се состои од неколку фази (и секоја фаза е одделна услуга која се набавува): преведувачот го создава преводот и го проверува, потоа друг преведувач или друго стручно лице го споредува со оригиналот (ревизија) и на крај, лектор прави лектура на преводот. **Најважен во тој процес е преведувачот. Преведувачот го создава преводот.** Квалитетот на преводот директно зависи од оспособеноста и стручноста на преведувачот. Последователните проверки на преводот може да отстранат некои недостатоци, но не можат суштински да го сменат преводот. Слично како и кај градењето куќа, најважни се темелите, а во преводот темелите ги поставува преведувачот.

Според тоа, најважно е да се посвети најмногу внимание на изборот на преведувачот(-тите). При тоа, најважни параметри што треба да се оценуваат кај преведувачот се:

- образование,
- искуство,
- професионален развој,
- искуство во превод на конкретната тема или конкретниот вид документ,
- препораки за професионален однос кон работата од претходни клиенти,
- членување во професионални здруженија.

Без оглед дали се работи за агенција за преведување или поединци или формална или неформална група преведувачи, секогаш оцената на преведувачите ќе ја правите врз основа на документите доставени во поткрепа на горенаведените точки.

Потоа, кога ќе ја разгледувате цената исто така имајте на ум дека преводот не е економија од обем за преведувачите, тие не можат да создадат повеќе страници превод во еден ден отколку што е човечки возможно. Во нормален осумчасовен работен ден од преведувачот треба да се очекува да сработи од 5 до 10 страници превод (зависно од сложеноста на текстот), покрај истражувањето и проверките и административната работа. За да сработи повеќе во 1 ден треба да работи подолго од 8 работни часа.

4.1. СТАНДАРДИ ЗА ПРЕВОД И УСЛОВИ ЗА РАБОТА

Преведувачите мора да го почитуваат Кодексот на професионално и етичко однесување на МАТА. Кодексот ги обврзува на почитување на професионалните, етичките и деловните практики и стандарди. Исто така, ги обврзува на доверливост и фер конкуренција (Прилог 3, *Кодекс за професионално и етичко однесување на преведувачите*).

Во Препораките за тарифирање превод и толкување 2019 на МАТА се опишани основните професионални стандарди и цени во поглед на пресметување страници превод, нормални и итни нарачки на превод, ревизија и лектура на преводот, превод на аудиовизуелни материјали, адаптација на текст за филмови, реклами, маркетиншки материјали, стручни текстови и сл.

Една страница превод (преведувачка страница) е еднаква на 1800 јазични знаци со празни простори, и се пресметува од преведениот текст, не од оригиналот. Во последно време се применува и стандардот на ЕУ од 1500 јазични знаци без празни простори. При превод од странски јазик на македонски јазик преводот е подолг за 10-30% поради изразито аналитичката природа на јазикот т.е. искажување на синтаксичките односи со помош на предлози и предлошки фрази.

Преведувачите, како и сите други работници, имаат осумчасовен работен ден и затоа за итни преводи и преводи за време на празници наплаќаат како за прекувремена работа (погоре наведовме дека преведувачот може да преведе 5 до 10 страници текст, зависно од природата на текстот).

Ако е потребно да се изработи база на термини или поимник, тоа е работа поврзана, но посебна од преводот и тоа се наплаќа дополнително. Дополнително се наплаќа и за пообемно техничко уредување на текстот бидејќи повторно тоа е поврзана, но посебна работа од преводот.

Деталите за сето горенаведено прочитајте ги во Прилог 6, *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019*.

Договорот за превод треба да ги опишува во детаљ сите задачи на преведувачот, временските рокови и начинот на доставување на преводот. Истото треба да се наведе и за фазите ревизија и лектура на преводот.

4.2. ОСИГУРУВАЊЕ КВАЛИТЕТ НА ПРЕВОДОТ

Стандардите ЕН15038 и ИСО 17 100:2015 уредуваат кој е преведувач и какви способности треба да има и го опишуваат процесот за обезбедување квалитет на преводот.

Останатите аспекти на професијата, како професионални и етички стандарди, деловни практики, услови за работа и препораки за тарифирање ги уредуваат професионалните здруженија.

Во Македонија единствено национално професионално здружение што ги пропишува професионалните стандарди е Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ преку документите опишани во Дел 3 и приложени кон ова упатство.

Следниве се основните **фази** во процесот на преведување.

1. Превод од преведувачот.

Во оваа фаза преведувачот истражува, го создава преводот и го проверува преводот така што го споредува со оригиналот и на крај го чита само преводот за да ги отстрани сите јазични проблеми.

За квалитетот на преводот од клучна важност е изборот на преведувачот бидејќи оспособеноста и знаењето на преведувачот да го создаде конкретниот превод е директно поврзано со употребливоста на преводот. Преводот се прави бидејќи има функција што треба да ја изврши (намена). Ако преведувачот не е соодветен, преводот нема да биде соодветен и нема да си ја заврши функцијата/да си ја исполни намената. Во таков случај дури и да бил евтин преводот, парите се фрлени во вода. Ниту една проверка и поправка подоцна не може да ги поправи сериозните проблеми во преводот, единствен излез е преводот да го направи од почеток, друг преведувач, а тоа е дополнителен трошок.

Гореспоменатите стандарди утврдуваат кој е преведувач и какви знаења и стекнати способности и вештини треба да поседува.

2. Двојазична проверка на преводот од друго лице (ревизија или стручна редакција, која е дополнителна услуга која се набавува одделно).

Во оваа фаза се проверува и се коригира следново: несоодветно испуштени или додадени делови, регистарот, стилот и терминологијата, грешки во преводот.

Оваа проверка ја прави или друг искусен преведувач или, ако текстот е многу стручен и технички, проверката ја прави стручен редактор – експерт во областа во која е преводот (на пример стручен текст од областа на кардиохирургијата треба да го провери кардиохирург). И овде, проверката е бесцелна ако не е соодветно избрано лицето што треба да ја направи. Ако проверката ја прави друг преведувач тогаш тој преведувач треба да е искусен и да има доволно искуство и знаење во областа од која е преводот.

Оваа проверка, според гореспоменатите стандарди е задолжителна во процесот на обезбедување квалитет. Не мора да се прави кај преводи што се за интерна употреба, преводи што се користат во нацрт (нефинална форма) и што не се достапни на голем број читатели. Ако преводот се доставува, дури и во неофицијална верзија, до поголем број читатели/корисници тогаш мора да се направи оваа проверка.

3. Лектура и коректура.

За преводи на македонски јазик, оваа проверка ја прават лектори по македонски јазик со положен лекторски испит. При оваа проверка, се чита само преводот и се прават корекции во согласност со правилата на македонскиот јазик. Според горенаведените стандарди и оваа проверка е задолжителна. Според Законот за употребата на македонскиот јазик лектурата е задолжителна за сите текстови што се јавно достапни и се објавуваат.

При превод од македонски на друг јазик во Македонија нема законска обврска за лектура, но суштинската обврска и обврската според гореспоменатите стандарди останува. Лекторите на другите јазици мора да се високообразовани лица со знаења и вештини за лектура стекнати преку формално и неформално образование и искуство.

Роковите за доставување на преводот имаат директно влијание врз квалитетот на преводот. Од еден преведувач треба да се очекува да преведе од 5 до 10 страници дневно, покрај истражувањето, проверките и другите задачи во текот на работниот ден. Ако работи прекувремено (и е така платен) може да сработи повеќе, но не би требало да се очекува да преведе многу голем број страници. Ако рокот е краток а текстот долг и еден преведувач не може да го сработи сам, текстот ќе мора да се подели на повеќе преведувачи. Во таков случај текстот нема да биде термилошки и стилски изедначен, и ќе треба прво еден преведувач да го провери и изедначи целиот текст, што воопшто не е мала работа, а дури потоа да се прејде на фазата ревизија. Тоа е дополнителен трошок бидејќи лицето што го споило и изедначило целиот текст треба да биде платено за својата работа.

Возможно е да се добие добар превод кога текстот истовремено го работат повеќе преведувачи, но процесот на соработка помеѓу преведувачите треба да биде многу добро осмислен и спроведен. Во спротивно резултатот може да не ги задоволува стандардите за добар превод.

4.3. ЦЕНИ

Цените мора да се изразат во бруто износ, и во нив да се пресметани:

- сите деловни трошоци,
- сите даночни обврски,
- кај преведувачите поединци персоналниот данок мора да е вклучен во бруто износот,
- сите трошоци за организирање и координирање на работата,
- сите трошоци за работи поврзани со осигурувањето квалитет на преводот.

За итни преводи и превод за време на празници треба да се засмета зголемена цена.

Не треба да се бара намалување на цената поради обем на работа/голем број страници поради тоа што преводот не функционира според начелото за економија од обем (како мануфактурното производство), цената не може да се намали со зголемување на бројот на страници поради тоа што преведувачот може да создаде само определен максимум страници во текот на еден ден.

Наспроти преведувачите, агенциите за превод можат да бидат економија од обем и да понудат попуст поради голем број страници. Тоа би било во ред доколку одбиваат од својата маргина и заработка, но нашето искуство покажува дека многу често намалувањето го одбиваат од цената на преведувачот. Доколку договорниот орган се одлучи за ваква понуда мора да провери дали преведувачите со кои конкурирала агенцијата за превод ги вршат преводите. Ако агенцијата им плаќа помалку на преведувачите многу е веројатно дека тие ќе ја прекинат соработката. Ако агенцијата добила тендер со едни преведувачи а користи други за помалку да ги плаќа, а при тоа го намалила квалитетот на услугата, направила манипулација на барањето на договорниот орган конкретните преведувачи со кои го добила тендерот да ги прават преводите.

Сите правила околу формирањето на цените на преводите се содржани во Прилог 6, *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019* (со основните професионални стандарди за преводот и за толкувањето) и Прилог 7, *Ценовник за судски превод и толкување* (со вовед за обврските на државата и со додаток за условите за работа).

5. ШТО ТРЕБА ДА ЗНАЕТЕ КОГА ЈА НАБАВУВАТЕ УСЛУГАТА ТОЛКУВАЊЕ?

Веќе беше посочено дека толкувањето е професија која се рангира како една од најстресните професии. Толкувачот е лице коешто извршува комплексна задача на префрлување на значењето од изворен јазик на целен јазик во реално време. Овие лица се професионалци кои поседуваат извонредно силни јазични вештини и во двата јазика на кои работат, речиси во истиот момент ја доловуваат содржината и значењето од изворниот јазик, истото го пренесуваат во целниот јазик, поседуваат огромни општи знаења и треба да имаат и други квалитети кои се однесуваат на гласовната испорака (чистота на изговор и мисла, пријатен глас, правилна интонација и сл.). Едно од основните задолженија на толкувачот е постојано надградување на вештините и следење на тековните состојби и проширување на знаењата.

Успехот на целиот настан зависи од квалитетот на толкувањето, кое пак е резултат на оспособеноста и стручноста на толкувачот. Со други зборови, и најдобро организираниот настан може да биде уништен со лошо толкување. Затоа, изборот на толкувачот / толкувачите мора да биде внимателно направен.

При тоа, најважни параметри што треба да се оценуваат кај толкувачот се:

- образование и стручност,
- општо искуство со толкување,
- специјализирано искуство во толкување на конкретната тема или за конкретниот вид настан,
- придржување до професионалните стандарди и етика,
- почитување на договорените рокови и деловните практики,
- професионален развој,
- членување во професионални здруженија.

Без оглед дали се работи за агенција за толкување и преведување или слободни поединци или пак за формална или неформална група на толкувачи, оценката секогаш треба да се прави врз основа на документи кои ги поддржуваат горенаведените точки.

5.1. СТАНДАРДИ ЗА ТОЛКУВАЊЕ

Стандардите за толкување на глобално ниво ги пропишува Меѓународното здружение на конференциски толкувачи (АИИК)¹⁶ како единствена организација за професионални стандарди и етички кодекс при вршењето на професијата толкување.

Стандардите на АИИК се вградени во документите на МАТА; имено, во *Кодекс за професионално и етичко однесување на преведувачите* (Прилог 3), *Професионални и етички стандарди за толкувачи* (Прилог 4), *Технички стандарди за опрема за толкување* (Прилог 5) и *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019* (со основните професионални стандарди за преводот и за толкувањето) (Прилог 6).

Да истакнеме само дел од стандардите наведени во нашите публикации: На пример, за секој ангажман над 1 час се ангажираат двајца толкувачи без оглед на видот на толкувањето (според европските стандарди, за секој ангажман над 2 часа се ангажираат тројца). За исклучително долги и исцрпувачки ангажмани, се користат два или повеќе тима на толкувачи (на пример судски процеси, тешки преговори и сл.).

Поради комплексноста на професијата, работниот ден на толкувачот не смее да надминува 7 часа во кое време се вградени и сите паузи. Толкувачот не треба да работи за време на паузите. На толкувачите мора да им се обезбеди потребното време за подготовка и одмор пред и по ангажманот, според пропишаните стандарди. Од толкувачите не треба да се бараат ангажмани и работа за време на паузите (толкување на изјави, прес конференции, писмен превод, состанок и сл.).

За секој час ангажман над ова работно време, се пресметува прекувремена работа.

Гласот на толкувачите може да се снима само со претходен договор и дозвола на толкувачот.

5.2. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ УСЛОВИ ЗА РАБОТА

¹⁶ <https://aiic.net/page/6746>, член 7

Упатство за јавна набавка на превод и толкување

На толкувачите треба да им се обезбедат сите услови за работа. Толкувачите не смеат да бидат третирани поинаку од другите учесници односно треба да ги имаат истите услови за сместување, исхрана, превоз и др. како оние за останатите учесници.

За симултаните толкувачи, треба да се исполнат и стандардите за опрема, според приложените *Технички стандарди за опремата за толкување* (Прилог 5) во кои мора да се почитуваат стандардите за видливост, звук, вентилација, пространост и др. Со тоа не само што се обезбедуваат потребните услови за работа туку и се гарантира заштита на нивното здравје (на пр. слух). Доколку не се обезбедени овие услови и доколку толкувачот смета дека му е оневозможено да го даде потребниот квалитет на услуга, тој може да одбие да работи, а сепак да му биде платен надоместокот.

За да се обезбеди квалитет на толкувањето, потребна е подготовка. Договорниот орган мора да обезбеди толкувачите да ги добијат релевантните материјали / презентации/ извештаи за настаните на кои ќе толкуваат доволно однапред за да имаат време да ги прочитаат, не подоцна од 2 дена пред настанот. На тој начин, толкувачите ќе можат да го обезбедат квалитетот на толкувањето.

Доколку поканата за толкувањето е од денес за утре (24 часа пред настанот), договорниот орган треба да плати 20% над основната цена. Оправдувањето за ова е тоа што толкувачот ќе треба да откаже планирани приватни/професионални обврски и му се скратува времето на подготовка за настанот. Исто така, доколку настанот се откаже во краток рок (24-48 часа пред одржувањето), толкувачот треба да биде платен бидејќи тој ден го резервирал за тој настан и откажал други понуди за работа (50 до 100% од договорената цена).

Другите стандарди неопходни за квалитетна услуга на толкување се дадени во приложените материјали.

5.3 ЦЕНА

Сите правила околу формирањето на цените на толкувањето се содржани во Прилог 6, Препораки за тарифирање превод и толкување 2019 и Прилог 7, Ценовник за судски превод и толкување .

Надоместокот/хонорарот мора да се изрази во бруто износ и во нив да се пресметаат и:

- сите деловни и банкарски трошоци што паѓаат на товар на толкувачот,
- сите даночни обврски што паѓаат на товар на толкувачот.

Во основната сума на хонорарот не влегуваат патни трошоци, трошоци за визи, надомест за денови пат, прекувремена работа, толкување во викенди или празници, денови за одмор при долги патувања итн.

Нема намалување на цената поради поголем обем на работа (на пример за повеќе денови) поради стресната природа на работата.

6. КАКО ДА СЕ НАПРАВИ ИЗБОРОТ?

6.1 ИЗБОР НА ПРЕВЕДУВАЧ(И) ИЛИ ТОЛКУВАЧ(И)

При набавката на услугите превод или толкување, критериумот за избор не смее да биде најниската цена. Препорачуваме соодносот да биде 80% квалитет, 20% цена. Квалитетните преведувачи и толкувачи цената на своите услуги ја формираат врз основа на професионалноста, квалитетот, знаењето, образованието, искуството, репутацијата, бројот на јазици, инвестирањето во сопствениот развој и слично. Најниската цена во речиси сите случаи оди на штета на квалитетот.

(Види ги заглавјата 4 и 5, како и Спецификацијата за набавка на превод, Прилог 1?)

Врз основа на барањата за квалитет во Спецификацијата може да се изведат следниве критериуми.

6.1.1 Критериуми за квалитет за преведувачи / 100 поени

Максималниот број поени (100) за критериумот за квалитет предлагаме да биде распределен на следниот начин (иако вие може да ги распределите и поинаку):

- | | |
|---|-----------------------|
| 1) Доволен број преведувачи | макс 20 |
| 2) Преведувачите имаат минимално образование и искуство | макс 10 |
| 3) Преведувачите имаат богато образование и искуство | макс 20 |
| 4) Осигурување квалитет | макс 15 |
| 5) Раководење со преведувачките работи | макс 10 |
| 6) Членување во професионално здружение | макс 10 ¹⁷ |
| 7) Професионален развој | макс 15 |

Со просто доделување поени за секој критериум, се добива следното рангирање според квалитетот:

	Критериум 1	Критериум 2	Критериум 3	Критериум 4	Критериум 5	Критериум 6	Критериум 7	Вкупно бодови
Понудувач 1	20	10	10	5	5	0	0	50
Понудувач 2	20	10	10	10	10	10	0	70
Понудувач 3	15	10	15	0	15	10	0	55

6.1.2 Критериуми за квалитет за толкувачи / 100 поени

Максималниот број поени (100) за критериумот за квалитет предлагаме да биде распределен на следниот начин (иако вие може да ги распределите и поинаку):

- | | |
|--|---------|
| 1) Доволен број толкувачи | макс 20 |
| 2) Толкувачите имаат минимално образование и искуство | макс 10 |
| 3) Толкувачите имаат богато образование и искуство | макс 25 |
| 4) Осигурување квалитет и раководење со ангажманите | макс 10 |
| 5) Членување во професионално здружение | макс 10 |
| 6) Акредитација за толкување од меѓународни институции | макс 10 |
| 7) Професионален развој | макс 15 |

Со просто доделување поени за секој критериум, се добива следното рангирање според квалитетот:

	Критериум 1	Критериум 2	Критериум 3	Критериум 4	Критериум 5	Критериум 6	Вкупно бодови
Понудувач 1	20	10	25	20	15	10	100

¹⁷ Член 90, http://www.bjn.gov.mk/wp-content/uploads/2019/05/ZJN_Sluzben-vesnik_24-2018-od-01.02.2019.pdf

Понудувач 2	20	10	10	10	10	10	70
Понудувач 3	15	10	15	0	15	10	55

6.1.3 Контрола на квалитетот

Законот за јавни набавки не предвидува механизам за проверка, да се види дали навистина агенцијата ќе ги користи услугите на оние преведувачи со чии биографии конкурирала на тендерот.

Доколку при набавката е избрана агенција, формална или неформална група на преведувачи или толкувачи како најдобар понудувач, договорниот орган треба да има систем со којшто ќе се провери дали агенцијата ги користи токму оние толкувачи и преведувачи со кои настапила на тендерот и истиот го добила.

Можни се промени во случај на зафатеност на понудениот толкувач/преведувач, но секоја промена мора да биде одобрена од договорниот орган. Ако агенцијата добила тендер со едни толкувачи и преведувачи, а користи други за помалку да ги плаќа, а при тоа го намалила квалитетот на услугата, направила манипулација на барањето на договорниот орган.

6.1.4 Спречување манипулации

За да се спречат манипулации и да се обезбеди квалитет на услугата договорниот орган треба да бара:

- *Изјава од преведувачот за доброволно учество на тендер* т.е. изјава од секој ангажиран преведувач/толкувач дека своеволно ја дал својата професионална биографија и другите податоци за себе во рамки на понудата, со потпис и датум (Додаток 1 кон Прилог 1, *Спецификација за набавка на превод*).
- *Изјава од преведувачот за лично сработен превод* т.е. секој превод мора да биде придружен со изјава во која преведувачот потврдува со своерачен потпис и датум дека лично го сработил преводот (Додаток 2 кон Прилог 1, *Спецификација за набавка на превод*).
- *Работен налог за толкувачи* т.е. за секое толкување толкувачот своерачно да се потпише на налогот за работа што ќе му го вратите на самиот настан или однапред (Додаток 1 кон Прилог 2, *Спецификација за набавка на толкување*).
- *Барање за осигурување квалитет* т.е. ако мора да дојде до замена на преведувачот/толкувачот од оправдани причини, истото мора што е можно поскоро да се најави и одобри (Додаток 3 кон Прилог 1, *Спецификација за набавка на превод односно Додаток 2 кон Прилог 2, Спецификација за набавка на толкување*).

Своерачно потпишаните документи може да се доставуваат и скенирано, по е-пошта.

Горенаведените и сите други евентуални заштитни мерки за секоја од страните треба да се предвидени во Договорот што ќе се потпише за секоја јавна набавка.

6.2. РЕАЛНИ БАРАЊА И ОЧЕКУВАЊА

Преводот бара истражување и време за да биде создаден, а толкувањето бара добра подготовка и соодветни услови за работа на толкувачите.

Кај **писмениот превод** секогаш водете сметка барањето да го објавите/доставите најрано што може и да оставите време најдолго што може за да може да се спроведе процесот на преведување во целост. Според европскиот стандард за преведувачки услуги EN15038 и Стандардот ИСО 17100:2015, Процесот на преведување ги подразбира следниве основни фази:

- Превод и проверка од преведувачот. Оваа фаза опфаќа и истражување за преводот од страна на преведувачот.
- Двојазична проверка. Тоа е проверка преку споредба на преводот со оригиналот (вообичаено ја прави друг искусен преведувач или стручен редактор и е посебна услуга, кога одделно се набавува).
- Јазична проверка на преводот – лектура и коректура (Оваа проверка е предвидена и со Законот за македонскиот јазик, за преводи што се за широка употреба и што се објавуваат, исто така посебна услуга кога одделно се набавува).

Секоја од овие фази треба да биде предвидена во спецификацијата и во договорот, ако е потребна, со соодветен рок и соодветна цена.

Упатство за јавна набавка на превод и толкување

Информации за времето потребно за секоја фаза од процесот, како и за хонорарот за секоја од фазите, ќе најдете во *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019* (Прилог 6).

Најавете го рокот на исплата реално и почитувајте го.

6.3. ЦЕНА НА ПРЕВОДОТ/ТОЛКУВАЊЕТО

Писмениот превод се наплаќа по страница преведен текст.

Една страница преведен текст изнесува 1800 јазични знаци со празни простори. Во последно време се применува и стандардот на ЕУ од 1500 јазични знаци без празни простори.

Цената потоа се зголемува во зависност од комплексноста на текстот, јазичните комбинации и итноста. Ако е потребно да се направи двојазичната проверка на преводот и лектура тогаш цената соодветно ќе се зголеми за цената на секоја од проверките.

Прочитајте поопширно за утврдување на цената на преводот во *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019* (Прилог 6) и во *Ценовник за судски превод и толкување* (Прилог 7).

Двојазичната проверка (ревизија) на преводот од друг искусен преведувач или стручен редактор се наплаќа 50% од цената на преводот. Видете подетално што опфаќа оваа проверка во заглавјата 3.1 и 3.2. Повеќе за формирањето на цената за оваа проверка прочитајте во Прилог 6, *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019*.

Лектурата и коректурата, односно еднојазична проверка, чини 30% од цената на преводот и ја прави лектор по македонски јазик со положен лекторски испит. Видете подетално што опфаќа оваа проверка во Дел 3.1 и 3.2. Повеќе за формирањето на цената за оваа проверка прочитајте во Прилог 6, *Препораки за тарифирање превод и толкување 2019*.

Вкупниот трошок за преводот е збир од цените на сите фази што се опфатени во вашето барање за понуди.

Толкувањето се наплаќа по ден или по час.

За секој ангажман за кој е потребно патување надвор од местото на живеење на толкувачот се плаќаат и деновите пат.

За секој ангажман што трае подолго од 7 часа (со сите паузи) се плаќаат прекувремени часови.

Во основната сума на хонорарот не влегуваат патни трошоци, трошоци за визи, надомест за денови пат, прекувремена работа, толкување во викенди или празници, денови за одмор при долги патувања итн.

Сите наведени трошоци се цитираат и пресметуваат дополнително на основната сума.

За секој ангажман, договорниот орган е должен да ги покрие и сите трошоци за храна и превоз или да ги исплати како дневници, и овие трошоци не може да ги одбие од хонорарот на толкувачите.

Вкупниот трошок за толкување е збир од сето горенаведено, и соодветно треба да биде опишан во вашето барање за понуди.

6.4. ОЦЕНУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТОТ НА ПРЕВОДОТ/ТОЛКУВАЊЕТО

6.4.1. Превод

Кај **добриот превод** текстот тече како да е оригинално напишан на тој јазик, нема нејасни и неправилни реченици (освен кога тоа е строго стилски наложено од оригиналот кај книжевни дела), нема погрешен превод и терминологија, нема испуштени делови од оригиналот, нема додадени делови што ги нема во оригиналот и нема граматички и други јазични и лексички проблеми или печатни грешки. При тоа, не станува збор за буквален превод, туку за превод на идеи и смисла со сите елементи од оригиналот на начин што е најсоодветен и најточен на јазикот-цел.

Договорниот орган треба, врз основа на горенаведените категории, и врз основа на дополнителни поткатегории (сериозна/лесна грешка), да оформи свој систем за оценување на преводите и да го оценува секој превод или да спроведува случајни проверки на добиените преводи. Во секој случај треба да има некаков систем на проверка на квалитетот на преводот за да може да реагира кога има сериозен проблем и да го врати преводот на корекција, и да ги рангира преведувачите/давателите на услугата превод. За консултација може да се обратите до Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ.

Види *1.11 Оценување на квалитетот* во Прилог 1, *Спецификација за набавка на превод*.

6.4.2. Толкување

Доброто толкување оди течно, јасно и точно, без поголеми нејаснотии и неразбрани пораки, без несоодветни паузи во говорењето и без незавршени и нејасни реченици. Треба да биде преведено најмалку 75% од сè што е кажано, односно сите пораки и сета суштина. При тоа, не станува збор за буквално преведување, од збор до збор. Толкувачот во овој поглед има многу поголема слобода на изразување од преведувачот. Толкувачот е должен да ја пренесе пораката на говорникот точно и со сите елементи, но не мора да го стори тоа на ист начин како и говорникот.

Наједноставно е договорниот орган да задолжи некого на настанот/средбата да ги слуша толкувачите и да извести како се одвивало толкувањето. Забелешките за толкувањето, во писмена форма, треба да бидат дел од внатрешниот систем за оцена на набавените превод и толкување на договорниот орган.

Оцената за толкувањето е дел од работниот налог на секој од толкувачите, при што во работниот налог, пред толкувачите, задолженото лице од договорниот орган задолжително го пополнува и делот за Повратна информација за толкувачот (види Прилог 2, *Спецификација за набавка на толкување*).

За консултација слободно обратете се до Здружението на преведувачи и толкувачи на РСМ.

7. ДОДЕЛУВАЊЕ НА ДОГОВОРОТ

Покрај квалитетот и цената, кај посложените набавки, можно е договорниот орган да предвиди и други критериуми за избор на преведувачи/толкувачи.

На пример, од чисто технички/логистички причини, договорниот орган може да постави услов избраниот толкувач да живее близу до местото на одржување на настанот (за да се намалат трошоците за патување и сместување).

Или, договорниот орган може да побара агенцијата за превод (или поединците преведувачи/толкувачи) самите да набават опрема за толкување, или пак, самите да го организираат печатењето на материјалот што ќе го преведат (за договорниот орган да се ослободи себеси од овие дополнителни обврски).

Во овие случаи сосема е во ред да се додадат дополнителни критериуми за избор на преведувачи/толкувачи, но, при тоа е важно главната тежина и понатаму да остане на квалитетот.

Одмерувањето на „тежината“ (важноста, вредноста) на различните критериуми се постигнува со помош на пондерирање. За да се даде простор на другите критериуми, вреднувањето на квалитетот може да се намали, но, строго препорачуваме тоа да не падне под 70%.

На пример, договорниот орган може да определи таков систем на оценување кој предвидува вкупно 5 критериуми, при што секој критериум поединечно се бодува од 1 до 10:

- Критериум 1 (квалитет) од 1 до 10 бодови
- Критериум 2 (цена.....) од 1 до 10 бодови
- Критериум 3 (.....) од 1 до 10 бодови
- Критериум 4 (.....) од 1 до 10 бодови
- Критериум 5 (.....) од 1 до 10 бодови

Договорниот орган однапред ги дефинира пропозициите за бодување на секој критериум поединечно.

За Критериум 1 (квалитет) ги внесувате вкупните поени од табелата за квалитет во дел 6.1 поделени со 10.

Кај Критериум 2, колку што е повисока понудената цена, толку понудата ќе се смета за понеповолна и тој понудувач за овој критериум ќе добие сразмерно помалку бодови.

Сепак, за услугата да се испорача професионално, најважно од сè е да се изберат квалитетни преведувачи/толкувачи, па затоа договорниот орган може да определи Критериумот 1 да носи најголема „тежина“ т.е. да вреди 70% од вкупната оценка во овој случај со 5 критериуми (сако се само 2 критериума, ќе тежи 80%).

Цената е исто така битен аспект за економично трошење на расположливиот буџет, па договорниот орган ќе определи Критериумот 2 да „тежи“ 15%. Третиот критериум, на пример, вреди 10%, а четвртиот и петтиот соодветно по 3% и 2%.

- Критериум 1 (квалитет) од 1 до 10 бодови.....70%
- Критериум 2 (цена.....) од 1 до 10 бодови.....15%
- Критериум 3 (.....) од 1 до 10 бодови.....10%
- Критериум 4 (.....) од 1 до 10 бодови.....3%
- Критериум 5 (.....) од 1 до 10 бодови.....2%

Во табелите што следат е прикажан пример на просто бодување и бодување со пондерирање три понуди и рангирање на понудувачите според резултатите:

Со просто бодување, може да се добие вакво сценарио:

	Критериум 1	Критериум 2	Критериум 3	Критериум 4	Критериум 5	Вкупно бодови	Ранг
Понудувач 1	7	2	4	6	7	26	2.
Понудувач 2	3	8	4	5	8	28	1.

Упатство за јавна набавка на превод и толкување

Понудувач 3	5	7	6	3	4	25	3.
-------------	---	---	---	---	---	----	----

Ако се остане на вакво просто бодување, тогаш, како најповолна треба да се избере понудата на Понудувачот број 2, бидејќи тој освоил најмногу бодови, 28.

Но, ако се примени соодветното пондерирање, се добива поинаква слика:

	Критериум 1	Критериум 2	Критериум 3	Критериум 4	Критериум 5	Вкупно бодови	Ранг
Понудувач 1	7 *70% = 4,90	2 *15% = 0,30	4 *10% = 0,40	6 *3% = 0,18	7 *2% = 0,14	5,92	1.
Понудувач 2	3 *70% = 2,10	8 *15% = 1,20	4 *10% = 0,40	5 *3% = 0,15	8 *2% = 0,16	4,01	3.
Понудувач 3	5 *70% = 3,50	7 *15% = 1,05	6 *10% = 0,60	3 *3% = 0,09	4 *2% = 0,08	5,32	2.

Сега гледаме дека токму оној понудувач кој со простото бодување беше прво рангиран (Понудувач број 2) сега се рангира последен, пред сè, затоа што добил најмалку бодови за квалитет, само 3, а тие носат најголема тежина, 70% од вкупната оценка.

Понудувачот број 1, кој со простото бодување беше второ рангиран, сега со ваквата пресметка го добива тендерот, бидејќи има најмногу бодови, пред сè затоа што добил 7 бодови за квалитет, а тие носат најголема тежина, 70% од вкупната оценка.

Значи, треба да се примени формулата:

Најповолен понудувач =

*просто бодување за Критериум 1 * % тежина на критериумот*

*+ просто бодување за Критериум 2 * % тежина на критериумот*

*+ просто бодување за Критериум 3 * % тежина на критериумот*

+ ...

Примената на оваа формула обезбедува реално вреднување на критериумите што не би можело да се постигне со едноставно собирање поени.

Постојат и други, далеку посложени начини за бодување и оценување на понудите, кои главно се применуваат кај сразмерно посложени набавки; но, тоа ретко се однесува на набавката на услугите превод и толкување. Во секој случај, без оглед на избраниот систем за бодување и оценување, во интерес на договорниот орган е секогаш најголема важност да му придава токму на квалитетот на избраните преведувачи/толкувачи.

8. ПРИЛОЗИ

Прилог 1	<i>Спецификација за набавка на превод (писмен превод)</i>
Додаток 1	<i>Изјава за доброволно и свесно поднесување на документите во тендерската документација на фирма давател на услугите</i>
Додаток 2	<i>Изјава од преведувачот дека лично го извршил преводот</i>
Додаток 3	<i>Барање за осигурување квалитет (при замена на преведувач)</i>
Прилог 2	<i>Спецификација за набавка на толкување (устен превод)</i>
Додаток 1	<i>Работен налог за толкување со оцена на толкувањето</i>
Додаток 2	<i>Барање за осигурување квалитет (при замена на толкувач)</i>
Прилог 3	<i>Кодекс за професионално и етичко однесување на преведувачите</i>
Прилог 4	<i>Професионални и етички стандарди за толкувачи</i>
Прилог 5	<i>Технички стандарди за опрема за толкување</i>
Прилог 6	<i>Препораки за тарифирање превод и толкување 2019</i>
Прилог 7	<i>Ценовник за судски превод и толкување</i>
Прилог 8	<i>Кога ви треба толкување</i>
Прилог 9	<i>Стручен превод (за клиенти)</i>